

УДК 821.161.2'06

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.5>

М. Г. ШЛЕНЬОВА

кандидат філологічних наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри української мови та мовної комунікації,

Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна

Електронна пошта: m.shleneva@khai.edu

<https://orcid.org/0000-0003-4297-6872>

О. В. КОНОВЧЕНКО

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та мовної комунікації,

Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна

Електронна пошта: o.konovchenko@khai.edu

<https://orcid.org/0000-0002-7971-2099>

СЕМАНТИКА І ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕТИКЕТНИХ ФОРМУЛ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ПИСЬМЕННИКІВ «РОЗСТРІЛЯНОГО ВІДРОДЖЕННЯ»

У статті здійснено комплексний лінгвостилістичний аналіз семантики та функціонування етикетних формул в епістолярній спадщині представників «розстріляного відродження». Актуальність дослідження зумовлена необхідністю реконструкції мовної поведінки українських інтелектуалів 1920–1930-х років – періоду, коли приватне листування залишалося одним із небагатьох просторів для збереження національної ідентичності та внутрішньої свободи в умовах посилення тоталітарного тиску.

Метою праці є виявлення специфіки використання традиційних та індивідуально-авторських етикетних конструкцій (звертань, вітань, прощань, підписів) у листах М. Куліша, М. Хвильового, О. Довженка, В. Свідзінського та інших митців. У роботі застосовано методи контекстуально-інтерпретаційного та функціонально-семантичного аналізу, що дозволило розглядати епістолярій як унікальний его-документ, в якому фіксується жива, нецезурована мовна стихія.

З'ясовано, що система етикетних формул у досліджуваних текстах виходить за межі суто фатичної функції (встановлення контакту). Доведено, що вона виступає потужним засобом самопрезентації автора, маркером інтимізації спілкування та інструментом психологічного захисту. Проаналізовано механізми трансформації узусних етикетних моделей в ідіостильові новотвори. Встановлено, що для епістолярію «розстріляного відродження» характерна висока варіативність звертань і підписів, які часто набувають форми іронічної гри, літературної містифікації або ліричної сповіді. Такі мовні жести слугували способом збереження власної гідності та ментальної дистанції від офіційного радянського дискурсу.

У висновках наголошено, що етикетні формули в листах письменників цього періоду є важливим джерелом для відтворення мовної картини світу української еліти. Вони засвідчують високу культуру спілкування, що базується на глибинних національних традиціях, інтелектуалізмі та емоційній щирості. Дослідження підтверджує, що епістолярна спадщина є самодостатнім художньо-естетичним феноменом, який потребує подальшого вивчення в контексті історії української літературної мови.

Ключові слова: епістолярний дискурс, мовний етикет, «розстріляне відродження», етикетні формули, ідіостиль, звертання, мовна особистість, комунікативна стратегія.

Поставлення проблеми. Система етикетних формул, що функціонує в епістолярній спадщині митців «розстріляного відродження», постає важливим засобом вербалізації норм поведінкової культури як окремої мовної особистості, так і соціуму загалом. Упродовж історичного розвитку української мовної традиції викристалізувався комплекс сталих етикетних моделей спілкування, які глибоко корелюють із

культурною пам'яттю народу, віддзеркалюють його ментальні особливості та фіксують накопичений когнітивний, емоційний і комунікативний досвід.

У листах письменників 1920–1930-х років ці моделі реалізуються особливо виразно, адже жанр епістолярію зберігає неформальний, інтимний вимір мовної поведінки. Це дозволяє простежити індивідуальні стратегії

ввічливості, способи самопрезентації та специфічні мовні маркери міжособистісної взаємодії, вільні від офіціозу.

Сучасна лінгвістика приділяє значну увагу аналізу функціонування етикетних конструкцій, застосовуючи широкий спектр підходів: від опису формально-граматичної організації до вивчення їхньої прагматичної ролі. Не менш актуальними залишаються когнітивні та соціолінгвістичні інтерпретації, які дозволяють розглядати етикетні вислови як механізми конструювання соціальної ідентичності. Важливим методологічним орієнтиром тут слугує думка М. Стельмаховича, який визначав український мовленнєвий етикет як самобутній складник національної культури, невіддільний від світобачення та ментальності українців [Стельмахович: 20].

У контексті спадщини «розстріляного відродження» ці теоретичні положення набувають особливої ваги. У сталінську добу, коли відбувалася примусова «трансформація» літературного процесу та посилювався ідеологічний тиск на всі жанри, саме приватне листування стало простором опору. Епістолярій цієї генерації фіксує живу, «нефільтровану» енергію українського слова та зберігає систему етикетних формул, що відображають високий інтелектуальний рівень, духовну культуру та незламну ментальність його творців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві тему епістолярного стилю та функціонування етикетних формул досліджували С. К. Богдан, Е. С. Ветрова, Л. І. Мацько, В. Ю. Пустовіт, Л. М. Полюга, Г. Мазоха, Н. Павлин, М. Коцюбинська, Ж. Ляхова, А. Ільків та інші. Однак спеціальних монографічних досліджень лінгвостилістики листів українських митців часів тоталітаризму, що тривалий час були під забороною, не публікувалися та не вивчалися, в українському мовознавстві фактично немає. Зацікавлення мовознавців епістолярним стилем зумовлене наближеністю листування до ситуації безпосереднього невимушеного спілкування, свободою вибору мовних засобів, бо епістолярна спадщина, за словами М. Коцюбинської, є «інтелектуальним продуктом особливого роду» [Коцюбинська: 293].

Людину як суб'єкта найвищого рівня соціального та інтелектуального розвитку неможливо розглядати ізольовано від культури

мовленнєвої поведінки, оскільки остання виступає однією з конститутивних ознак людської сутності та антропологічної ідентичності. У цьому контексті слушною є позиція С. К. Богдана, який підкреслює, що мовленнєвий етикет функціонує як своєрідний культурний код нації, експлікуючи її історичні традиції, світоглядні парадигми та усталені морально-етичні цінності [Богдан: 7]. Науковець також акцентує увагу на тому, що повсякденна комунікативна взаємодія є немислимою без володіння нормами мовного етикету, адже процес їхньої інтеріоризації розпочинається на ранніх етапах онтогенезу й супроводжує особистість упродовж усього життя [Богдан: 9].

Екстраполяція цих теоретичних положень на матеріал епістолярної спадщини представників «розстріляного відродження» надає їм особливої ваги: етикетні формули в листуванні письменників реалізують не лише комунікативно-регулятивну функцію, а й слугують інструментом об'єктивації глибинних особистісних цінностей, внутрішньої культури та емоційно-психологічного світу митців цієї доби. Їхня мовна поведінка стала маніфестацією інтелектуального й духовного потенціалу нації, збереженого навіть в умовах тотального ідеологічного тиску.

У сучасному комунікативному просторі нерідко спостерігаються прояви мовного нігілізму, що знаходять вираження в утвердженні байдужості до мовної норми, вербалізованої у типовій формулі: «*Яка різниця, як говорити!*». Водночас слід акцентувати на аксіоматичному положенні: суб'єкти, які демонструють недбале ставлення до рідної мови та мовної культури, зазнають деформації почуття власної гідності та національної ідентичності. Як слушно зазначає Г. Маркузе, «виховані в атмосфері стереотипів бездумної масової культури, вони не можуть бути творцями оригінальних, непересічних ідей» [Маркузе: 85].

На протигагу цим тенденціям, репрезентантом високої мовної культури та національної гідності виступає письменницький епістолярій досліджуваного періоду, який об'єктивує психоемоційний стан та екзистенційні виміри особистості митця-патріота. Епістолярна спадщина українських письменників, громадських і культурних діячів становить джерело

виняткової цінності та евристичного потенціалу для реконструкції їхнього життєвого шляху, етапів творчого становлення й специфіки громадсько-інтелектуальної активності.

Листи закономірно експлікують індивідуальні риси автора, своєрідність його світоглядної парадигми, емоційно-психологічний устрій та ідіостильову манеру. На цьому аспекті наголошував М. М. Пилинський, стверджуючи, що епістолярій фіксує та зберігає індивідуальність і внутрішню самотність таланту митця [Пилинський: 78]. Хоча дослідник аналізував переважно кореспонденцію письменників XIX століття, його теоретичні узагальнення зберігають свою методологічну актуальність і в контексті трагічних соціополітичних трансформацій XX століття, зокрема стосовно покоління «розстріляного відродження».

У період сталінського тоталітаризму, коли, за влучним визначенням сучасних дослідників, відбувалася «трансформація, перехід до інших жанрових форм» епістолярію [Тімофєєва: 417] лист як жанровий різновид зазнав системного ідеологічного пресингу. Висока культура українського епістолярного мовлення поступово зазнавала деструкції та нівелювання під впливом агресивної політики русифікації, яка руйнувала засади національної мовної традиції, деформувала природний еволюційний розвиток українського слова, «роз'їдала мовну чарівність» [Письменницький епістолярій: 53] і витісняла автентичні форми комунікативної взаємодії.

Паралельно з девальвацією мови відбувалася ерозія національної духовності: здійснювалося цілеспрямоване нищення історичної пам'яті, фальсифікація культурних смислів, нівелювання побутових і ментальних маркерів української ідентичності, а також руйнація людської психіки під тиском тоталітарної системи. Нація опинялася перед реальною загрозою повного культурного знеособлення. У такій критичній соціокультурній ситуації єдиним доступним інструментом духовного резистансу залишалося слово – живе, експресивне, внутрішньо суверенне. Саме у просторі художніх текстів, щоденникових записів і, передусім, у приватному листуванні продовжував функціонувати автентичний український дискурс як маніфестація національного духу. У цих еґодокументах зберігалася не лише особистісна

емоційність, але й природна динаміка мовного процесу – та, у якій «продовжують своє життя, зникають старі й утворюються нові слова» [Кузьменко: 58.].

У визначеному контексті епістолярний корпус представників «розстріляного відродження» набуває виняткової аксіологічної та джерелознавчої ваги. Він виходить за межі суто інформативного джерела про творчу лабораторію чи побутові реалії митців, фіксуючи живу, нецезуровану енергетику українського слова та систему етикетних формул, що експлікують інтелектуальний рівень, духовну культуру й ментальні доміанти авторів. Саме в епістолярному просторі найвиразніше об'єктивується автентична, спонтанна комунікативна поведінка, вільна від регламентацій офіційного дискурсу: апелятиви, конвенційні форми ввічливості, ритуалізовані вислови, вербальні маркери взаємної поваги чи інтелектуальної афіліації.

Зазначене підтверджується аналізом листів письменників доби «Розстріляного відродження», дослідження яких відкриває перспективи для глибинного пізнання лінгвальних особливостей цього періоду, причому пріоритетний науковий інтерес у цьому ракурсі становлять саме мовноетикетні одиниці.

Мета статті. У центрі уваги нашої статті перебуває семантичне розмаїття і функціонування етикетних формул в епістолярії письменників «Розстріляного відродження». Актуальність теми зумовлена необхідністю дослідження митецьких епістолярій зазначеного періоду, що тривалий час знаходилися під заборонаю. Для досягнення поставленої мети необхідно визначити й описати структуру епістол, особливості їх мови, виявити специфіку етикетних формул письменників, дослідити індивідуально-авторські мовно-етикетні утворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Епістолярні джерела володіють виразною специфікою та перевагою над іншими різновидами текстотворень, оскільки саме в цьому дискурсивному просторі авторська суб'єктність постає максимально наближеною до власного онтологічного «Я»: щирою, відвертою, емоційно розкутою. Зазначена органічність маніфестується у спонтанності та природності добору мовних засобів, у безпосередній експлікації емоційних станів і почуттів, а також у невимушеній

мовленнєвій манері. Саме з огляду на ці чинники листи кваліфікуються як унікальні документи мовної практики, що об'єктивують реальний рівень мовної культури адресанта, демонструють індивідуальні комунікативні компетенції та відображають живі процеси мовлення, вільні від редакційних втручань і не нівельовані жорсткими жанровими чи ідеологічно-політичними імперативами [Мацько: 147].

У найширшому філологічному тлумаченні лист (від грец. *epistolē* – послання, звідси *епістолярний*) визначається як писемно оформлений монолог, адресований конкретному реципієнту або групі осіб, однак за своєю природою він не обмежується суто монологічною формою. Епістолярний дискурс є іманентно інтерактивним: кожне послання імплікує відповідь, тобто конструє діалогічну взаємодію, що розгортається в темпоральному вимірі, формуючи специфічну комунікативну траєкторію та інтерсуб'єктний зв'язок між адресантом і адресатом [Мацько: 153].

Сфера функціонування епістолярного стилю традиційно вирізняється дифузністю меж, оскільки епістолярна комунікація охоплює фактично всі аспекти людської екзистенції. Тематичний діапазон епістолярію варіюється від інтимно-побутових інтеракцій до фахових, наукових, мистецьких, політичних чи громадських вимірів діяльності. У межах кожного із зазначених контекстів лист функціонує як адаптивний і сенситивний жанр, спроможний транслювати не лише фактологічні дані, а й емоційні, етичні та світоглядні концепти. Така функціональна універсальність детермінує поліфонічність і багатовимірність епістолярних текстів, трансформуючи їх у репрезентативну джерельну базу для лінгвістичних, культурологічних та історико-літературних розвідок.

Домінантне функціональне призначення епістолярного стилю полягає в забезпеченні дистантного («заочного») спілкування між комунікантами, що реалізується через письмове монологічне звернення. Процес листування не лише нівелює просторову дистанцію між адресантом і адресатом, але й генерує специфічний інтимний локус комунікації, в якому автор об'єктивує власний психоемоційний стан, аксіологічну систему, мовну норму та культурний рівень. Саме завдяки цьому листи часто

виконують функцію медіатора між індивідуальним і суспільним, між приватною рефлексією та національною мовною традицією.

Структурна організація мови епістолярних текстів базується на дихотомії двох взаємозумовлених компонентів. Перший – соціально-етичний, або етикетний, – інтегрує апелятиви (звертання), ініціальні формули, фіксацію хронотопу (дати й місця написання), привітання, gratulacii, висловлення вдячності, фінальні та побажальні конструкції, а також підпис. Цей пласт формульних одиниць генетично пов'язаний із загальнокультурними традиціями та репрезентує рівень мовленнєвого етикету автора, його національно-мовну ідентичність і сформовану комунікативну компетентність.

Другий компонент – змістовий, або інформаційно-комунікативний, – охоплює основний масив тексту листа, що актуалізується лінгвальними засобами, наближеними до розмовного стилю. Ця частина незмінно вирізняється індивідуально-авторською специфікою: адресант здійснює селекцію лексики та синтаксичних конструкцій суголосно власному темпераменту, освітньому рівню, особистісним інтенціям і конкретній комунікативній ситуації. Саме ідіостильова виразність, емоційна безпосередність та відсутність штучної регламентації трансформують епістолярій в унікальний об'єкт лінгвістичного аналізу, що уможливорює реконструкцію автентичної мовної картини епохи, дозволяє простежити динаміку функціонування етикетних формул та загальномовних тенденцій у конкретному історико-культурному континуумі.

Зазначимо, що у науковому дискурсі сформувався усталена традиція аналізу епістолярію, яка відображає канонічну архітектоніку листа. Ініціальний компонент конституують мовні етикетні формули, що включають апелятиви (*звертання*), вітання, засоби встановлення фатичного контакту з адресатом та експлікацію прихильності. Основна частина репрезентує інформативно-змістовий блок, насичений фактичним матеріалом. Він може реалізуватися через сюжетний наратив, когнітивні рефлексії (вагання міркувань), конкретні пропозиції, а також імперативні інтенції (*прохання і завдання*).

Термінальний (завершальний) сегмент також об'єктивований мовними етикетними формулами із семантикою вибачень, петитивів

(прохань), побажань та прощань [Мацько: 160]. Щодо фіксації часопросторових параметрів (*дати і місця*), то для них характерна варіативність локалізації: вони можуть розміщуватися довільно – або в ініціальній частині епістоли, або у фінальній. Прикметною рисою є також використання постскрипту (*P.S.*), а в окремих випадках – подвійного постскрипту.

Епістоли кожного з авторів транслиують неповторність його мовної особистості та творчу індивідуальність. Отже, конвенційність основних структурних елементів листа не нівелює вияву індивідуально-авторських рис у процесі текстотворення, що знаходить своє безпосереднє відображення й у площині мовного етикету.

Наведені у листах письменників індивідуально-авторські звертання й підписи розгортають перед нами цілісний, багатоплановий художньо-мовний світ, у якому приватне життя, творча саморефлексія та культурно-історичний контекст переплітаються природно й невимуснено. У листах Миколи Куліша форму звертання й форму прощання не можна розглядати як звичайні мовні кліше – навпаки, вони стають емоційними маркерами його особистісного стану, своєрідними мікрообразами, через які промовляє сам письменник. Наприклад, листи М.Куліша до дружини, пройняті невдачами початківця-письменника, студента й молодого недосвідченого чоловіка: *«Твій, засмучений бльоццями і взагалі сімейним життям муж»* [Куліш: 660]; *«Ваш, тепер без годинника, М.К.»* [Куліш: 664] це не просто формули самономінації, а стилістично забарвлені вислови, які віддзеркалюють побутові реалії, смуток, самоіронію та легку гротескність авторського бачення світу. У них проявляється неприхована інтимність, емоційна відвертість і певний театралізований жест, що властиві епістолярію письменників «розстріляного відродження», котрі часто вдавалися до іронічної гри з мовою, аби замаскувати власні переживання або надати їм естетизованої форми. Коли ж Куліш підписується *«Ваш «он»»* [Куліш: 668], демонстративно засуджуючи використання дружиною російської мови, ми бачимо не просто мовний жарт, а гостру стилістичну репліку, що виявляє його мовні переконання, культурну позицію й водночас філігранне почуття гумору. У подальших

листах *«Твій чоловік і старенький»*, [Куліш: 668] *«Твій старий кавказець»* [Куліш: 669], *«Твій старик»* [Куліш: 667] проступає філософське прийняття плину часу, досвіду, змін, що, однак, передається через ніжну самоіронію та теплу домашню інтонацію. *«Ваш чоловіко-батько»* [Куліш: 670] вводить у поле епістолярної стилістики мотив родинного щастя, відчуття відповідальності, емоційного піднесення від батьківства, де складне словоскладання створює особливий комічно-лагідний ефект, що цілком вито відповідає природі авторського стилю.

Ще промовистішими є індивідуально-авторські звертання до дружини: *«Дорогая, манинопишуция жона»* [Куліш: 658], *«машинопишуция моя»*, [Куліш: 658] *«Дорогая машинпищице»* [Куліш: 660], *«Дорогая моя женомашиннице»* [Куліш: 662]. Ці мовні конструкції, сповнені гри, експресивності, жартівливої творчої словотворчості, відбивають інтелектуальну свободу автора, його здатність перетворювати звичайне побутове явище – роботу дружини за машинкою – на стильовий засіб, на художню метафору їхнього подружнього діалогу. Звернення до родини – *«Дорогая моя бандо»* [Куліш: 664], *«Дорога дружино і чади»* [Куліш: 664] – виявляють теплу фамільярність, м'яку іронію та внутрішню єдність родини як «малого світу», в якому присутня не лише любов, але й доброзичлива пустотливість.

Листи Олександра Довженка, зокрема звернення до Юрія Смолича, також позначені особливою стилістичною виразністю. У фразі *«Юро, коли я приїду, повези мене кудись на Десну половити риби. Хай походжу босий по її чистих незайманих висипах, поп'ю її м'якої рідної води... згадаю дитинство... зовсім була тоді моя Десна другою»* [Довженко: 337] постає інтонація щирої дружби, довіри, задушевності й одночасно тонкої ліричності, притаманної Довженкові як митцеві. Його звернення не просто виконує функцію адресації – воно створює атмосферу спогадів, оживлює пейзаж дитинства, вводить читача в інтимний внутрішній простір автора.

Не менш виразними у плані індивідуально-авторської стилістики є підписи як знаки прихильності, що стають своєрідними «масками» письменників: *«Ваш Дон Квізадо»* [Хвильовий: 867] у Хвильового – іронічна алюзія на Дон

Кіхота, яка розкриває складність його самовідчуття, глибину внутрішньої боротьби між ідеалізмом і трагічністю доби. Підписи Володимира Свідзінського – «Сведлик» [Свідзінський: 429], «Сведлик або Сведляр» [Свідзінський: 434], «Вільний рибалка Сведрик» [Свідзінський: 434] – засвідчують інтимність спілкування, м'яку самоіронію, поетичну грайливість і майже казкове відчуження від жорсткої реальності часу. Кожен підпис стає не лише завершенням листа, але й окремим стилістичним жестом, мікротекстом, у якому закладено комунікативну гру, культурну алюзію, психологічний підтекст.

На наше переконання, весь корпус індивідуально-авторських звертань та формул прощання, зафіксованих у листах письменників «розстріляного відродження», слід інтерпретувати не як спорадичні побутові висловлювання, а як органічні та іманентні компоненти цілісної мовної манери. Остання акумулює в собі широкий спектр інтонаційних модальностей – від самоіронії та ліризму до рафінованої культурної гри й трагізму внутрішнього болю. Саме кризь призму епістолярних апелятивів маніфестується екзистенційна сутність мовної особистості автора, його лінгвальний темперамент, творче самопочуття й та життєва правда, яка в репресивних умовах доби знаходила у слові єдиний можливий простір для вербальної емансипації.

У результаті проведеного дослідження вдалося констатувати, що епістолярна спадщина українських письменників не обмежується статусом допоміжного джерела біографічної фактології, а репрезентує самодостатній художньо-естетичний пласт національної культури. У листуванні митців чітко об'єктивуються їхні індивідуально-авторські стилі, особистісні інтонації, мовні преференції та стильові домінанти, що актуалізує нові ракурси дослідження творчої лабораторії кожного з них.

Епістолярій забезпечує значно глибшу експлікацію внутрішнього світу письменника порівняно з художніми текстами, оскільки в листах, формально вільних від зовнішнього цензурного тиску (хоча в контексті «розстріляного відродження» ця свобода часто мала ілюзорний характер), автор постає максимально щирим, природним, зануреним у власні емоційні стани та повсякденність. Саме тому

епістолярна спадщина митців цієї доби набуває статусу вагомого естетичного факту: вона демонструє динамічну мовну стихію, у якій реалізується синкретизм інтимності висловлення, невимушеності мовних форм та глибинної культурної насаженості.

Водночас у корпусі епістолярію письменників «розстріляного відродження» ідентифікується складна архітектоніка мовно-етикетних формул, що інтегрує традиційні (узусні), індивідуально-авторські, а подекуди й інтерферентні або запозичені апелятиви, термінальні формули (прощання), сигнатури (підписи), а також вербальні маркери прихильності та самоідентифікації. Зазначені лінгвальні одиниці трансцендують межі суто комунікативної функції, виступаючи чутливими індикаторами психоемоційного стану автора та маркерами, що індексують ступінь міжособистісної дистанції, інтимізації та довірливості стосунків у діаді «адресант – адресат». Вони рельєфно віддзеркалюють емоційну тональність епістолярного дискурсу, амплітуда якої варіюється від тривожності й іронічності до ніжності, автоіронії, відчуття родинного затишку чи екзистенційного творчого неспокою. Саме у формах звертань і підписів об'єктивується внутрішня культура мовної особистості, її етичні та естетичні імперативи, а також специфіка мовного досвіду, що в сукупності конструюють цілісну парадигму комунікативної поведінки досліджуваної епохи.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що системний аналіз епістолярію письменників «розстріляного відродження», зокрема семантики та функціонального навантаження етикетних формул, уможлиблює не лише реконструкцію дискурсивних практик українських інтелектуалів першої третини ХХ століття, а й декодування імпліцитних індивідуально-особистісних кодів. Це дозволяє ідентифікувати домінантні риси характеру, а також відстежити інтелектуальні й емоційні вектори еволюції кожного автора. Наукова рецепція досліджуваного матеріалу фокусує увагу сучасного читача та наукової спільноти на елітарній культурі спілкування, що функціонувала як органічний складник духовного універсуму українських патріотів, митців та носіїв національної ідентичності. Проведене

дослідження актуалізує імператив збереження та популяризації мовної спадщини цих знакових постатей, оскільки їхній епістолярій виступає водночас документальним артефактом

доби та унікальним лінгвокультурним феноменом, у якому об'єктивувалися внутрішня шляхетність, творча енергетика та гуманістичний потенціал українського слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. К.: Рідна мова, 1998. 475 с.
2. Ветрова Е. С. Семантика і функціонально-комунікативний аспект етикетних одиниць в епістолярній спадщині українських письменників XIX ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2004. 18 с.
3. Довженко О. Твори: у 5 т. Т. 5. К.: Дніпро, 1985. 359 с.
4. Ільків А. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини XIX – початку XX ст.: дис. ... д-ра філол. наук. Івано-Франківськ, 2016. 410 с.
5. Коцюбинська М. Зафіксоване і нетлінне. Роздуми про епістолярну творчість. К.: Дух і літера, 2001. 300 с.
6. Коцюбинська М. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість. К.: Дух і літера, 2009. 582 с.
7. Кузьменко В. Захист перед захистом. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х рр. XX ст. *Слово і час*. 1999. № 2. С. 57–59.
8. Куліш М. Твори: у 2 т. Т. 2: П'єси, статті, виступи, документи, листи, спогади. К.: Дніпро, 1990. 877 с.
9. Ляхова Ж. Історія української епістології: дослідження та видання епістолярної спадщини. *Слово і час*. 2006. № 6. С. 70–82.
10. Мазоха Г. Український письменницький епістолярій другої половини XX століття: жанрово-стильові модифікації. К.: Міленіум, 2006. 344 с.
11. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. К.: Либідь, 1996. С. 87–134. URL: <https://vpered.wordpress.com/2010/09/16/marcuse-one-dimensional-man/>
12. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови: підручник. К.: Вища шк., 2003. 462 с.
13. Павлін Н. Типологія дискурсивних одиниць в українському епістолярному мовленні: дис. ... канд. філол. наук. Бердянськ, 2005. 229 с.
14. Пилинський М. М. Розцвітай же слово! К.: Рад. шк., 1983. 327 с.
15. Письменницький епістолярій: філологічний дискурс: посібник / уклад. В. Ю. Пустовіт. К.: Інтерсервіс, 2020. 106 с.
16. Полюга Л. М. Ой ти, дівчино, ясна зоре! (Про звертання до коханої). *Культура слова*. 1984. Вип. 21. С. 40–73.
17. Свідзінський В. Твори: у 2 т. Т. 2: Переклади. Статті. Листи. К.: Критика, 2004. 512 с.
18. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет. *Дивослово*. 1998. № 3. С. 20–21.
19. Тимофєєва К. О. Письменницький епістолярій як об'єкт дослідження в гуманітаристиці. *Культурологічний альманах*. 2025. № 1. С. 413–423. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.48>
20. Український письменницький епістолярій XIX ст.: відображення перебігу літературного процесу. Харків: Видавництво Іванченка І. С. 329 с.
21. Хвильовий М. Твори: у 2 т. Т. 2. К.: Дніпро, 1990. 925 с.

REFERENCES

1. Bohdan S. K. (1998). *Linguistic etiquette of Ukrainians: traditions and modernity*. Kyiv: Ridna mova. 475 p.
2. Vietrova E. S. (2004). *Semantics and functional-communicative aspect of etiquette units in the epistolary heritage of Ukrainian writers of the 19th century* (Extended abstract of candidate's thesis). Donetsk. 18 p.
3. Dovzhenko O. (1985). *Works: in 5 vol. Vol. 5*. Kyiv: Dnipro. 359 p.
4. Ilkiv A. (2016). *Intimate discourse of writer's epistolary of the second half of the 19th - beginning of the 20th century* (Doctoral dissertation). Ivano-Frankivsk. 410 p.
5. Kotsiubynska M. (2001). *Fixed and imperishable. Reflections on epistolary creativity*. Kyiv: Dukh i litera. 300 p.
6. Kotsiubynska M. (2009). *Letters and people. Reflections on epistolary creativity*. Kyiv: Dukh i litera. 582 p.
7. Kuzmenko V. (1999). Defense before defense. Writer's epistolary in the Ukrainian literary process of the 20–50s of the XX century. *Slovo i chas*. 2. P. 57–59.
8. Kulish M. (1990). *Works: in 2 vol. Vol. 2: Plays, articles, speeches, documents, letters, memoirs*. Kyiv: Dnipro. 877 p.
9. Liakhova Zh. (2006). History of Ukrainian epistology: research and publication of epistolary heritage. *Slovo i chas*. 6. P. 70–82.
10. Mazokha G. (2006). *Ukrainian writer's epistolary of the second half of the XX century: genre and style modifications*. Kyiv: Milenium. 344 p.

11. Marcuse H. (1996). One-Dimensional Man. Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society. In *Modern foreign social philosophy: Anthology*. Kyiv: Lybid. P. 87–134. URL: <https://vpered.wordpress.com/2010/09/16/marcuse-one-dimensional-man/>
12. Matsko L. I., Sydorenko O. M., Matsko O. M. (2003). *Stylistics of the Ukrainian language: textbook*. Kyiv: Higher School. 462 p.
13. Pavlyn N. (2005). *Typology of discursive units in Ukrainian epistolary speech* (Candidate's thesis). Berdiansk. 229 p.
14. Pylynskyi M. M. (1983). *Bloom, word!* Kyiv: Rad. shk. 327 p.
15. *Writer's epistolary: philological discourse: manual* (2020). Compiled by V. Yu. Pustovit. Kyiv: Interservis. 106 p.
16. Poliuha L. M. (1984). Oh you, girl, bright star! (About addressing the beloved). *Kultura slova*. 21. P. 40–73.
17. Svidzinskyi V. (2004). *Works: in 2 vol. Vol. 2: Translations. Articles. Letters*. Kyiv: Krytyka. 512 p.
18. Stelmakhovych M. (1998). Ukrainian linguistic etiquette. *Dyvoslovo*. 3. P. 20–21.
19. Timofieieva K. O. (2025). Writer's epistolary as an object of research in humanities. *Culturological almanac*. 1. P. 413–423. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.48>
20. *Ukrainian writer's epistolary of the 19th century: reflection of the literary process flow*. Kharkiv: Ivanchenko I. S. Publishing House. 329 p.
21. Khvylovyyi M. (1990). *Works: in 2 vol. Vol. 2*. Kyiv: Dnipro. 925 p.

M. H. SHLENOVA

*PhD in Philology, Associate Professor,
Acting Head of the Department of Ukrainian Language and Language Communication,
National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute", Kharkiv, Ukraine
E-mail: m.shleneva@khai.edu
<https://orcid.org/0000-0003-4297-6872>*

O. V. KONOVCHENKO

*PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Language Communication,
National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute", Kharkiv, Ukraine
E-mail: o.konovchenko@khai.edu
<https://orcid.org/0000-0002-7971-2099>*

SEMANTICS AND FUNCTIONING OF ETIQUETTE FORMULAS IN THE EPISTOLARY OF WRITERS OF THE "EXECUTED RENAISSANCE"

The article provides a comprehensive linguistic and stylistic analysis of the semantics and functioning of etiquette formulas in the epistolary heritage of the "Executed Renaissance" representatives. The relevance of the study is driven by the need to reconstruct the linguistic behavior of Ukrainian intellectuals of the 1920s–1930s – a period when private correspondence remained one of the few spaces for preserving national identity and inner freedom amidst intensifying totalitarian pressure.

The aim of the work is to identify the specific features of using traditional and individual-author etiquette constructions (forms of address, greetings, farewells, signatures) in the letters of Mykola Kulish, Mykola Khvylovyyi, Oleksandr Dovzhenko, Volodymyr Svidzinskyi, and others. The study employs methods of contextual-interpretative and functional-semantic analysis, which allowed examining the epistolary as a unique ego-document that captures a living, uncensored linguistic element.

It has been determined that the system of etiquette formulas in the analyzed texts goes beyond a purely phatic function (establishing contact). It is proven that this system acts as a powerful means of the author's self-presentation, a marker of communication intimidation, and an instrument of psychological defense. The mechanisms of transforming customary etiquette models into idiosyncratic neologisms are analyzed. It is established that the epistolary of the "Executed Renaissance" is characterized by a high variability of forms of address and signatures, which often take the form of an ironic game, literary mystification, or lyrical confession. Such linguistic gestures served as a way to preserve personal dignity and maintain mental distance from the official Soviet discourse.

The conclusions emphasize that etiquette formulas in the letters of writers of this period are a crucial source for reproducing the linguistic worldview of the Ukrainian elite. They attest to a high culture of communication based on

deep national traditions, intellectualism, and emotional sincerity. The study confirms that the epistolary heritage is a self-sufficient artistic and aesthetic phenomenon that requires further study within the context of the history of the Ukrainian literary language.

Key words: epistolary discourse, linguistic etiquette, “Executed Renaissance”, etiquette formulas, idiostyle, forms of address, linguistic personality, communicative strategy.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025